

Warszawa, 28.12.2020

Dr hab. Aneta Pieniądz

Wydział Historii Uniwersytetu Warszawskiego

Zakład Historii Średniowiecznej

**Ocena osiągnięć Pani dr Magdaleny Satory ubiegającej się o nadanie
stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w
dyscyplinie historia**

Wstęp. Sylwetka Habilitantki

Pani dr Magdalena Satora ukończyła studia magisterskie na kierunkach Historia i Stosunki międzynarodowe w ramach Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w roku 2006. W 2010 r. uzyskała stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie Historia na podstawie rozprawy „Dyplomacja dworów Europy Zachodniej wobec sprawy templariuszy (1307-1311)”, napisanej pod kierunkiem prof. Sławomira Józwiaka. W trakcie przygotowywania rozprawy odbyła staż badawczy w Centre National de la Recherche Scientifique na Uniwersytecie Paris 1 – Panthéon Sorbonne (X-XI 2008 pod opieką prof. Monique Goullet), a także kwerendy archiwalne i biblioteczne w Paryżu, Barcelonie i Londynie, w tym w ramach realizacji grantu promotorskiego MNiSW Nr N N108 057835. Wyniki swych badań przedstawiała na konferencjach, w tym zagranicznych, m.in. Kongresie Mediewistycznym w Leeds w 2007 r. Za książkową wersję rozprawy doktorskiej otrzymała nagrodę im. Aleksandra Gieysztora w 2012 r. Od 2011 r. dr Satora zatrudniona była na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W tym czasie w związku z realizacją projektu edycji protokołów procesu templariuszy uzyskała stypendium Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Rzym, VI 2016

r.) oraz grant NCN nr 2014/15/D/HS3/00524, dzięki którym odbyła kwerendy w Rzymie i Paryżu. W latach 2011-2019 zdobywała doświadczenie redakcyjne, jako sekretarz redakcji czasopisma „Polski Przegląd Stosunków Międzynarodowych”.

Ocena osiągnięcia naukowego, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce

Jako osiągnięcie naukowe, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Habilitantka przedłożyła publikację pt. *Processus contra Templarios in Francia. Procès-verbaux de la procédure menée par la commission pontificale à Paris (1309-1311)*, wyd. M. Satora, t. 1-2, Brill, Leiden 2020, ss. 1314+XXVIII, zawierającą edycję naukową akt postępowania przeciwko templariuszom prowadzonego w Paryżu przez przedstawicieli papieża Klemensa V. Publikacja spełnia definicję „monografii naukowej” w rozumieniu par. 10 ust. 2, pkt 2 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. Została wydana w wydawnictwie figurującym w Wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe (Komunikat MNiSW z 29 września 2020 r.) jako wydawnictwo II Poziomu (200 punktów).

Publikacja zawiera, poza krytyczną edycją protokołów przesłuchań i towarzyszących im źródeł aktowych (s. 47-964), krótki wstęp (s. 1-43), aneksy (s. 965-1167), bibliografię (s. 1168-1182) oraz indeksy osobowo-geograficzny i rzeczowy (s. 1183-1314).

Protokoły powstałe w trakcie postępowania przeciwko templariuszom prowadzonego w Paryżu w latach 1309-1311 są od dawna dobrze znane i wykorzystywane w historiografii. Stanowią podstawowe źródło informacji tak na temat schyłkowego okresu istnienia zakonu i represji skierowanych przeciwko jego członkom, jak i na temat organizacji, struktury i funkcjonowania zakonu w otoczeniu społecznym na przełomie XIII i XIV w. Paryskie protokoły procesowe nie stanowią zespołu odosobnionego: zachowały się do naszych czasów mniej lub bardziej kompletne akta postępowań w sprawie templariuszy prowadzonych w innych części Europei. Część z nich została opublikowana w całości lub w wyborze, także w przekładach (m.in. akta procesów toczących się na Wyspach Brytyjskich, Cyprze w różnych częściach Płw. Apenińskiego). Również akta procesu paryskiego, których edycji podjęła się Habilitantka, były już wcześniej publikowane. Ich edycja weszła w skład monumentalnego dzieła Jules’a Micheleta (*Le procès des Templiers*, t. 1-2, Paris 1841-1851). Wydanie Micheleta, przygotowane zgodnie z kształtującymi się na w 1 poł. XIX w. zasadami

edytorskimi, nie spełnia już dzisiejszych wymagań warsztatowych, przede wszystkim ze względu na bardzo ograniczony aparat krytyczny i błędy odczytu. Do podjęcia tak wielkiego przedsięwzięcia, jakim jest ponowna edycja paryskich protokołów procesowych, skłoniło Habilitantkę jednak przede wszystkim udostępnienie drugiego przekazu źródła, z którego Michelet nie mógł korzystać podczas przygotowywania swojej pracy, czyli rękopisu z Archivio Apostolico Vaticano (sygn. Arm. D 206). O istnieniu tego rękopisu (także jako części większego zespołu akt dotyczących procesu templariuszy, obejmującego sygn. Arm. D 206-230) uczeni wiedzieli od dawna, jednak z powodu trudności z dostępem do niego oraz bardzo złego stanu zachowania nie wszedł on do szerszego obiegu naukowego. Dr Satora zrealizowała projekt obejmujący nie tylko ponowną, nowoczesną edycję akt procesowych zachowanych w dobrze znanym przekazie paryskim (Bibliothèque nationale de France, sygn. Ms Lat 11796), lecz także skolacjonowanie go z rękopisem watykańskim i sprostowanie utrwalonych w historiografii błędów wynikających z niedoskonałości edycji J. Micheleta. Było to zadanie ambitne i wymagające szerokich kompetencji, m.in. w zakresie paleografii, dyplomatyki, kodykologii, a także umiejętności filologicznych (tekst zeznań jest dwujęzyczny łacińsko-francuski; dodatkową trudność stanowiła specjalistyczna, sformalizowana prawna terminologia używana przez notariuszy spisujących protokoły).

W rezultacie Habilitantka przedstawiła dzieło, która odpowiada współczesnym wymogom edycji źródeł średniowiecznych i bez wątpienia będzie przez lata obowiązkowo wykorzystywane przez badaczy zajmujących się nie tylko dziejami templariuszy, ale także studiami nad historią Francji i papieżstwa za panowania Filipa IV Pięknego i pontyfikatu Klemensa V oraz – co może najcenniejsze – wieloma aspektami historii społecznej, dziejów religijności i prawa pełnego średniowiecza; udostępniła także to cenne źródło do zaawansowanych badań językoznawczych.

We Wstępie do edycji (*Introduction*, s. 1-43) Habilitantka przedstawiła skrótowo okoliczności wszczęcia procesu (s. 1-6), chronologię wydarzeń związanych z działalnością komisji papieskiej w Paryżu w latach 1309-1311 oraz sylwetki komisarzy (s. 6-12), przebieg i formalną stronę procedury (s. 12-19), rękopiśmienną podstawę edycji (s. 19-30), dyskusję wokół wartości źródłowej protokołów (s. 30-36), charakterystykę wcześniejszych edycji oraz przyjęte zasady edytorskie (s. 36-43).

Habilitantka w pracy edytorskiej posłużyła się najnowszą instrukcją wydawniczą *École nationale des chartes*, podstawowym narzędziem wykorzystywanym przy edycji tekstów łacińskich nie tylko w środowiskach francuskojęzycznych (*Conseils pour l'édition des textes*

médiévaux, z. 1-2, Paris 2009-2014), a w przypadku edycji fragmentów francuskich źródła, wybrała instrukcję Y. G. Lepage'a, *Guide de l'édition de textes en ancien français*, Paris 2001.

Aparat krytyczny edycji nie budzi zastrzeżeń. Odmianki tekstu, różnice, uzupełnienia, luki, miejsca nieczytelne zostały oznaczone w sposób przejrzysty, zmiany wprowadzone w stosunku do zasad edytorskich określonych w instrukcjach wydawniczych zostały wyraźnie zaznaczone i uzasadnione. Edytorka zidentyfikowała także i uwzględniła w przypisach tekstowych ślady użytkowania rękopisu paryskiego w kolejnych stuleciach, w tym przede wszystkim adnotacje i rysunki dokonane przez pierwszego siedemnastowiecznego wydawcę fragmentów tekstu Pierre'a Dupuy, zdaniem Habilitantki, błędnie niekiedy w literaturze funkcjonujące jako dopiski średniowieczne. Przypisy rzeczowe do edycji obejmują przede wszystkim identyfikację osób i miejsc. Należy przyjąć, że w przypadku źródeł o takim charakterze, takie zdefiniowanie schematu przypisów rzeczowych jest właściwe. Indeksy obejmują zestawienie wszystkich odmianek zapisu nazw osobowych i miejscowych wraz z ich geograficzną identyfikacją, co jest w tym wypadku tym bardziej istotne, że między rękopisami paryskim i watykańskim istnieją spore różnice w zapisie nazw własnych, a w historiografii za edycją Micheleta przyjęło się wiele błędnych lub niepełnych lekcji. Indeks rzeczowy zbudowany został w sposób logiczny i funkcjonalny.

Poza samą edycją źródła, w szczególności Aneks 2 (t. 2, s. 967-1167) stanowi istotny wkład w przyszłe badania nad dziejami templariuszy na przełomie XIII i XIV w. Habilitantka dokonała bowiem szczegółowej identyfikacji wszystkich wzmiankowanych w źródle członków zakonu; opatrzyła to zestawienie dodatkowymi danymi na temat okoliczności i czasu pojawienia się ich w zeznaniach, ich statusu, funkcji we wspólnocie oraz tam, gdzie było to możliwe, również wskazała ich powiązania genealogiczne, a także wzmianki o tych osobach w innych źródłach i literaturze przedmiotu. Aneks 2 do edycji może stać się zatem solidnym punktem wyjścia do ewentualnych dalszych badań genealogicznych i prozopograficznych nad templariuszami jako ustrukturyzowaną w sposób formalny i nieformalny grupą oraz nad siecią powiązań łączących ze sobą członków zakonu i jego otoczenie społeczne. Ułatwi poza tym w przyszłości pracę z innymi źródłami, niekoniecznie bezpośrednio odnoszącymi się do samego procesu, w których pojawiają się przedstawiciele zakonu.

Pewien niedosyt może pozostawiać opracowanie źródłoznawcze podstawy wydania. W Autoreferacie Habilitantka położyła duży nacisk na znaczenie kolacjonowania tekstu paryskiego i watykańskiego. We Wstępie do edycji zwraca uwagę na różnice między rękopisami oraz fakt, że nie została dotychczas zadowalająco wyjaśniona zależność między obydwoma przekazami (s. 19-20). Wbrew zapowiedziom jednak ta ostatnia kwestia nie została

przez nią wyczerpująco rozpatrzona. Stan rękopisu paryskiego (niestety, dostępnego mi tylko w postaci dość słabej jakości czarno-białego skanu) pozwala zauważyć, że był on przedmiotem intensywnej pracy pisarskiej: obfituje w dopiski, przekreślenia i notki marginalne, wskazujące na proces jego emendacji z innym tekstem (tekstami?), był on też co najmniej raz przeoprawiany. Rękopis watykański, zgodnie z opisem Edytorki, jest „czysty”, tj. staranny, pozbawiony poprawek, dopisków (rękopis watykański Habilitantka знаła, przynajmniej jak wynika ze Wstępu (s. 26), nie z autopsji, lecz z podobizn; skany te nie są udostępnione w wolnym dostępie przez AAV, nie miałam zatem możliwości zapoznania się z nimi). Na podstawie porównania rękopisów Habilitantka w Autoreferacie (s. 5) stwierdziła, że rękopis paryski, stanowiący podstawę edycji, był egzemplarzem „zapasowym” (w artykule wspomnianym w Autoreferacie jako znajdujący się w druku, a opublikowanym w 2020 r. już po wydaniu *Processus contra Templarios...* i wszczęciu procedury habilitacyjnej: *Critical edition of the proceedings against the Templars in Paris (1309-1311)*, „*Quaestiones Medii Aevi Novae*”, 2019, s. 414 stwierdza, że został on złożony w skarbcu paryskiej katedry na wypadek zagubienia lub zniszczenia egzemplarza pergaminowego, wysłanego do papieża). Nie jest jednak jasne, co to oznacza z punktu widzenia wzajemnej zależności między tekstami. Habilitantka uznała, że obydwa zachowane teksty były oryginałami, co wynika wprost z informacji zamieszczonej w liście do papieża Klemensa V, zamykającym akta procesowe (s. 960 edycji). Pojawia się jednak problem definicji oryginału w przypadku dokumentacji procesowej. Niewątpliwie obydwa zachowane do naszych czasów teksty opatrzone zostały uwierzytelnieniem notarialnym i w tym sensie mają formalnie podobny status prawny.

Czy jednak teksty powstawały równolegle (jak uważa Habilitantka) i zostały przed uwierzytelnieniem skolacjonowane (dlaczego jednak tak wyraźnie różnią się pod względem jakości opracowania?), czy może paryski stanowił uwierzytelnioną redakcję emendowaną na podstawie którejś z pergaminowych wersji, przygotowanych dla kurii papieskiej (ale trudno przyjąć, by wersja pergaminowa powstała w ostatecznej, niemalże pozbawionej poprawek postaci już w trakcie przesłuchań), czy może wersję wcześniejszą, która później posłużyła do sporządzenia wersji ostatecznych przesłanych na dwór papieski? Habilitantka przyjęła, że liczne dopiski, niedokładności, skreślenia i poprawki w rękopisie paryskim wynikały z niestaranności pisarza. Nie można jednak wykluczyć, że przyczyną było to, iż mamy tu do czynienia jednak z wersją wcześniejszą (być może nie jedyną), spisywaną w trakcie posiedzeń, na podstawie której sporządzono dokumentację dla papieża. Dr Satora nie przedstawiła, w mojej opinii, w sposób wyczerpujący argumentów, które pozwalałyby bezdyskusyjnie przyjąć proponowane przez nią wnioski co do relacji między rękopisami. Oczywiście, znalezienie

odpowiedzi na postawione wyżej pytania i rozstrzygnięcie nasuwających się wątpliwości jest niezwykle trudne, o ile w ogóle niemożliwe, niemniej szczegółowe przedstawienie przesłanek przemawiających za stanowiskiem Habilitantki byłoby pożądanym, zwłaszcza w sytuacji, w której podstawą edycji pozostał, tak jak u Micheleta, rękopis paryski, uznany przez nią samą za gorszy (za taką – dyskusyjną z punktu widzenia praktyki edytorskiej decyzją – przemawiał wyłącznie stan zachowania poprawniejszego rękopisu watykańskiego, w którym brakuje kilku kart, kilka zaś jest nieczytelnych; mógł być on jednak uzupełniany przekazem paryskim).

Ciekawa pozostaje w tym kontekście kwestia materiału pisarskiego, na którym sporządzono rękopisy i jego znaczenia. Jak zauważa Habilitantka, rękopis paryski spisany został na papierze, zaś egzemplarz wysłany do papieża na pergaminie, a więc materiale, który w początkach XIV w. dopiero zaczynał być powszechniej zastępowany przez papier i traktowany był wciąż (także w kurii papieskiej, choć ta stosunkowo wcześniej zaakceptowała użycie papieru) jako odpowiedniejszy do sporządzania dokumentacji o większym znaczeniu (na marginesie można wspomnieć, że we Francji pierwsza papiernia poświęcona jest dopiero w latach 20. XIV w.). Zachowany do dziś pergaminowy rękopis watykański, sporządzony został w postaci okazałego wielometrowego rotulusa, z kolei rękopis papierowy zachował się do dziś co prawda w postaci kodeksu, jednak oprawiony został niewątpliwie w jakiś czas po powstaniu tekstu (obecna oprawa pochodzi dopiero z XVIII w.), pierwotnie zaś funkcjonował w postaci odrębnych składek, uwierzytelnianych każdorazowo przez notariuszy. Na znaczenie materiału pisarskiego Habilitantka zwróciła zresztą uwagę we wspomnianym już artykule z 2020 r. (*Critical edition of the proceedings against the Templars...*, s. 214). Zewnętrzna i formalna strona obydwu rękopisów warta była zatem przeprowadzenia przy okazji nowej edycji pogłębionych porównawczych studiów dyplomatycznych i kodykologicznych, w kontekście praktyk kancelarii papieskiej i sposobów dokumentacji procedur sądowych obowiązujących w tym okresie, co pozwoliłoby lepiej oświetlić ich status, hierarchię i powiązania. Badania kodykologiczne w odniesieniu do źródeł aktowych nie są co prawda jeszcze rozpowszechnione na tyle, na ile należałoby tego oczekiwać, niemniej w ostatnich latach w naukach pomocniczych historii i edytorstwie coraz częściej zwraca się uwagę na potrzebę analizy także materialnych cech kodeksów zawierających teksty zaliczane do – jak chce to określać historiografia niemiecka – tzw. piśmienności pragmatycznej, właśnie przez wzgląd na możliwość uzyskania tą drogą niedostępnych inaczej informacji dotyczących procesu produkcji i użytkowania tekstu. W przypadku rękopisu stanowiącego podstawę edycji do takich ciekawych, a niepodjętych w opracowaniu edytorskim kwestii należą, poza wspomnianymi już śladami pracy na tekście, jego przerabiania, emendacji i uzupełniania, także

np. zmiany organizacji tekstu (jedna-dwie kolumny), różne wykorzystywanie przestrzeni pisarskiej w relacji do poszczególnych sekwencji przesłuchań itp. W wypadku tego źródła rodzaj i organizacja materiału pisarskiego poszczególnych przekazów stanowi ważną wskazówkę co do okoliczności powstania, przeznaczenia, a przede wszystkim sposobu użytkowania rękopisów. Jest to tym bardziej interesujące, że w omawianym okresie mamy do czynienia z okresem intensywnej ewolucji systemu i form kancelaryjnych, w tym związanych z rozwojem biurokracji w kurii papieskiej.

Wartą podkreślenia zasługą Edytorce jest włączenie do edycji roboczych notatek jednego z notariuszy pracujących przy zapisywaniu przebiegu procesu (z rękopisu z Bibliothèque nationale de France, sygn. Baluze 395). Daje to wgląd – choć siłą rzeczy ograniczony – w funkcjonowanie na różnych etapach procesu tekstów pomocniczych (brudnopisu, pomocy kancelaryjnych), z racji swego roboczego charakteru jedynie wyjątkowo zachowujących się do naszych czasów i w konsekwencji pozostających poza obserwacją badaczy, a stanowiących cenne świadectwa technicznej organizacji procedury sądowej i przebiegu samych przesłuchań oraz rzucających światło na proces uzyskiwania zeznań świadków (znacząca jest tu zwłaszcza lista zadawanych pytań) i powstawania (redagowania) protokołów w ich ostatecznej, sformalizowanej postaci.

Poczynione powyżej uwagi krytyczne nie umniejszają wagi dzieła jako cennego wkładu w badania nad źródłami do dziejów templariuszy, a służą raczej wskazaniu złożoności problemów edytorskich i źródłoznawczych, z którymi Habilitantka musiała się zmierzyć.

Pozostała działalność naukowa po uzyskaniu doktoratu

Po uzyskaniu doktoratu Habilitantka opublikowała siedem artykułów w monografiach oraz siedem artykułów w czasopiśmie polskim w języku polskim i angielskim (ponadto trzy artykuły, w tym dwa wzmiankowane w Autoreferacie jako będące w druku lub w przygotowaniu, ukazały się już po rozpoczęciu postępowania habilitacyjnego: *Critical edition of the proceedings...*; *Mantle and beard as symbols of the templars in the records of the Paris proceedings against the order (1309-1311)*, w: *Studies on the Military Orders, Prussia and Urban History: Essays in Honour of Roman Czaja on the Occasion of his Sixtieth Birthday*, Debrecen 2020, s. 105-115; *Dyplomacja czasów słabości czy słabość dyplomacji? – uwagi o funkcjonowaniu kurii papieskiej w czasach pontyfikatu Klemensa V (1305-1314)*, w: *Sztuka roztropności. Dyplomacja Stolicy Apostolskiej wobec Rzeczypospolitej, Europy i świata w*

epoce nowożytnej i XX wieku. Zbiór studiów, red. K. Ożóg, R. Skowron, Kraków 2020, s. 21-34). Dwa spośród wydawnictw, w których ukazały się rozdziały monografii autorstwa Habilitantki, znajdują się w Wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe (Komunikat MNiSW z 29 września 2020 r.) jako wydawnictwa Poziomu I (80 pkt). Punktacja czasopism, w których ukazywały się artykuły Habilitantki, to zgodnie z Wykazem czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych wraz z przypisaną liczbą punktów (Komunikat MNiSW z 31 lipca 2019 r.): 70 pkt – 1 artykuł, 40 pkt – 2 artykuły, 20 pkt – 3 artykuły. Jeden z artykułów został opublikowany w czasopiśmie znajdującym się na liście ERIH.

Po roku 2010 Habilitantka opublikowała również sześć recenzji naukowych w czasopismach punktowanych (od 70 do 20 pkt), w tym jednym znajdującym się na liście ERIH.

Habilitantka wydała także jedną monografię naukową oraz klasyfikowany jako monografia przekład na j. polski źródła – obydwie książki opublikowane zostały przez wydawnictwa figurujące w Wykazie wydawnictw jako wydawnictwa Poziomu I. Ponadto była współredaktorką jednej monografii.

Dorobek Habilitantki dzieli się na dwa, wyraźnie wyodrębnione, obszary badawcze – studia nad historią powszechną pełnego średniowiecza oraz badania nad dziejami dyplomacji i stosunków międzynarodowych w 1 poł. XX w. To zróżnicowanie wynika z wykształcenia i przebiegu kariery zawodowej Habilitantki, która ukończyła i uzyskała dyplomy równoległe na kierunkach Historia i Stosunki międzynarodowe (UMK), a zatrudniona jest w Katedrze Historii Stosunków Międzynarodowych UKSW – łączy zatem w naturalny sposób kompetencje właściwe dla tych dwóch dyscyplin naukowych.

Główne zainteresowania mediewistyczne Habilitantki przed i po uzyskaniu doktoratu koncentrowały się na dziejach templariuszy, w szczególności w końcowym okresie istnienia zakonu. Cechą dorobku dr Satory w zakresie historii średniowiecza jest jego wąska specjalizacja, zarówno chronologiczna i geograficzna, jak i tematyczna. W zasadzie wszystkie publikacje z zakresu mediewistyki związane są z różnymi aspektami końcowej fazy istnienia i likwidacji zakonu templariuszy. Rozwój naukowy Habilitantki w analizowanym okresie dotyczy przede wszystkim pogłębienia i rozszerzenia analizy problemów badawczych podejmowanych w doktoracie, a związanych z grą dyplomatyczną i polityczną toczącą się w Europie w związku ze sprawą templariuszy oraz rozwinięcia kwestii poruszanych już w pracy magisterskiej, a dotyczących społecznego odbioru procesu templariuszy oraz szerzej – problemów komunikacji społecznej na przełomie XIII i XIV w. Ponadto jej niewątpliwie

największym osiągnięciem jest poszerzenie wiedzy na temat źródeł kluczowych dla badania procesu templariuszy oraz ukazujących teoretyczne zaplecze polityki prowadzonej pod koniec XIII w. na dworze francuskim i w kurii papieskiej. W ramach swoich badań Habilitantka zajmowała się również analizą polemik wokół przyszłości templariuszy jako zakonu rycerskiego po upadku Akki (*Dyskusja nad dalszym losem zakonu templariuszy po wycofaniu się chrześcijan z Ziemi Świętej (przełom XIII i XIV wieku)*, w: *Średniowieczne zakony rycerskie i tradycja Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, Elbląg 2010, s. 13-38) oraz niedostatecznie uwzględnianymi w dotychczasowych badaniach prawnymi uwarunkowaniami decyzji podejmowanych przez Filipa Pięknego i Klemensa V w stosunku do templariuszy w kolejnych fazach skierowanego przeciwko nim postępowania (*Postępowanie przeciwko templariuszom (1307-1312) jako proces inkwizycyjny – problemy badawcze*, w: *Fundamenty średniowiecznej Europy*, Pelplin 2013, s. 169-183).

Zainteresowania praktyką dyplomacji średniowiecznej i procesem profesjonalizacji personelu dyplomatycznego w okresie pełnego i późnego średniowiecza zaowocowały, poza wspomnianą już opublikowaną rozprawą doktorską (*Sprawa templariuszy w dyplomacji zachodnioeuropejskiej 1307-1312*, Poznań 2011), artykułami poświęconymi kwestiom szczegółowym – jak kryteria wyłaniania przedstawicieli Filipa Pięknego w misjach dyplomatycznych (*Dyplomaci Filipa IV Pięknego (1285-1314) – mechanizmy wyboru*, w: *Między misją a profesją. Ewolucja roli dyplomaty w stosunkach międzynarodowych na przestrzeni dziejów*, Szczecin 2016, s. 19 i 34). Jest to zagadnienie ważne szczególnie w szerszym kontekście historiograficznego sporu o rolę przemian dokonujących się w XIV w. w procesie kształtowania się zrębów biurokracji państwowej w Europie. W ostatnich latach także kontekst społeczny funkcjonowania dyplomacji jest coraz intensywniej analizowany, m.in. z myślą o przewyciężeniu ograniczeń klasycznej historii politycznej. Habilitantka w swoich badaniach koncentruje się jednak raczej na motywacjach, którymi kierował się monarcha w wyborze swoich przedstawicieli, oraz kryjących się za tymi decyzjami związkach między poszczególnymi obszarami polityki wewnętrznej i zagranicznej. We wnioskach ze swoich rozważań Habilitantka zwraca uwagę na brak specjalizacji posłów. Można tu jednak zastanawiać się nad tym, jak należy rozumieć specjalizację w praktyce dyplomacji tej epoki: z analizy przez nią przeprowadzonej wynika bowiem, że ciągłość (swego rodzaju pamięć instytucjonalną) zapewniał niższy personel towarzyszący posłom królewskim lub realizujący samodzielnie misje o mniej reprezentacyjnym charakterze. Przebadanie aktywności dyplomatycznej tej bardzo ciekawie się przedstawiającej grupy „profesjonalistów” – przede wszystkim legistów i duchownych jest jednak utrudnione z racji niedostatecznej podstawy

źródłowej. Problem wpływu otoczenia politycznego na decyzje podejmowane przez głównych aktorów zachodnioeuropejskiej sceny politycznej przełomu XIII i XIV w. dr Satora rozważała także przez pryzmat działalności Klemensa V, wskazując na niedostatecznie zgłębianą w historiografii złożoność uwikłań papieża, zmuszonego lawirować między królem Francji a opozycją wśród kardynałów (*The role of cardinals in the templars' affair 1307-1308*, „Ordines Militares”, 16, 2011, s. 93-105).

Kolejny nurt badań mediewistycznych prowadzonych przez Habilitantkę, sięgający początków jej kariery naukowej, dotyczy problemu społecznej komunikacji w średniowieczu, rozpatrywanej przede wszystkim przez pryzmat polityki prowadzonej przez dwór francuski wobec templariuszy. Tematyka ta ściśle wiąże się z zagadnieniem zmian w modelu konstruowania ideologicznych podstaw władzy królewskiej w pełnym średniowieczu, dokonującej się równoległe do procesów zmian społecznych, związanych z formowaniem się społeczeństwa stanowego i jego organów przedstawicielskich (Stany Generalne). Habilitantka zajęła się m.in. mechanizmem budowania autorytetu władcy poprzez nawiązania do chlubnej tradycji poprzedników, zwłaszcza postaci świętego króla Ludwika IX. Rozważania dotyczyły różnych, dopełniających się, aspektów tego zjawiska: nie tylko sposobu rozgrywania przeszłości dynastii w politycznych polemikach z papieżem, ale także jej znaczenia w uzasadnianiu doraźnych decyzji w zakresie polityki wewnętrznej, np. fiskalnej. Równocześnie Habilitantka słusznie zwróciła uwagę na niejednoznaczność treści ideowych związanych z osobą Ludwika IX, interpretowanych rozbieżnie i wykorzystywanych jako argument przez wszystkie strony politycznych polemik toczących się we Francji na przełomie XIII i XIV w. (*Odwołania do przodków w propagandzie Filipa IV Pięknego*, w: *Trzecie polsko-czeskie forum młodych mediewistów...*, Poznań 2012, s. 221-230). Pewne wątpliwości (wynikające z ryzyka teleologicznego traktowania badanej materii) może budzić dopatrywanie się przez Habilitantkę w polityce Filipa Pięknego zapowiedzi rządów absolutnych – choć taki pogląd w historiografii jest od dawna obecny. Niewątpliwie jednak Habilitantka trafnie wskazuje znaczącą rolę, jaką w umacnianiu władzy królewskiej odgrywały działania symboliczne związane z (re)konstruowaniem pamięci dynastycznej – także przygotowujące poddanych do przyjęcia ryzykownych (i niepopularnych) działań i legitymizujące roszczenia monarsze, w szczególności w stosunkach z Kościołem.

Wątkiem dominującym przez lata w jej analizach należących do tego obszaru badań był społeczny odbiór procesu templariuszy. Jak słusznie zauważa Habilitantka – źródła dotyczące procesu templariuszy dają wyjątkową okazję przebadania mechanizmów i narzędzi kształtowania opinii publicznej, i to rozumianej szeroko – odbiorcą komunikatu wysyłanego

przez otoczenie królewskie miały być bowiem wszystkie warstwy społeczne. Tej problematyce poświęciła m.in. artykuł opublikowany w międzynarodowym tomie studiów poświęconych procesowi templariuszy (*The Social reception of the templar trial in early fourteenth-century France*, w: *The Debate on the Trial of the Templars (1307-1314)*, Aldershot 2010, s. 161-168), stanowiący rozwinięcie tez stawianych jeszcze w pracy magisterskiej. Interesujące obserwacje dr Satora poczyniła przy okazji badania przepływu informacji między templariuszami w początkowej fazie działań skierowanych przeciwko zakonowi. Zwróciła m.in. uwagę na różnicowanie kanałów, poprzez które do braci docierały wieści o akcji wszczętej przeciwko nim przez Filipa IV (np. ciekawa kwestia współistnienia wiadomości pisemnych i ustnych, gromadzenia i weryfikacji pogłosek itd.), a także tempa rozchodzenia się wiadomości i społecznego kontekstu, w jakim wiadomości te powstawały i były przekazywane, a czasem poddawane manipulacjom. Poczynione przez dr Satorę spostrzeżenia uważam za wartościowe i otwierające dalsze, szerokie pola badawcze, wykraczające poza kwestie ściśle związane z losami templariuszy, a dotykające tak żywo obecnie diskutowanych przez mediewistów (i nie tylko) zagadnień jak np. powstawanie, rola i obieg plotki i pogłoski w społeczeństwie czy sposoby sprawowania kontroli nad informacją i przełamania owej kontroli.

W pracach Habilitantki odczuwalny jest jednak niekiedy brak zakotwiczenia teoretycznego prowadzonych badań, co jest dotkliwe w szczególności w przypadku analizy zjawiska złożonego i dyskusyjnego, wykraczającego daleko poza granice badań historycznych, jakim jest propaganda. Samo pojęcie propagandy w odniesieniu do średniowiecza wymagałoby bardziej precyzyjnego zdefiniowania. Pojęcie propagandy rozumianej jako planowe i systematyczne działanie perswazyjne ukształtowało się bowiem dopiero w późnej epoce nowożytnej i nie ma swojego odpowiednika w języku politycznym przełomu XIII i XIV w. Co gorsza, samo rozumienie propagandy w naukach społecznych i humanistycznych przeszło w ostatnim półwieczu daleko idące zmiany, termin pozostaje zaś nadal przedmiotem kontrowersji. Te kontrowersje nasilają się dodatkowo, jeśli podnosi się problem historycznej zmienności zjawiska propagandy. Pojawia się zatem z jednej strony ryzyko wynikające z arbitralnego wyboru jednej z wielu nieprecyzyjnych definicji pojęcia (bez podania argumentów przemawiających za takim wyborem), z drugiej zaś – łączenia w procedurze badawczej różnego typu działań komunikacyjnych podejmowanych przez Filipa Pięknego i jego otoczenie w jeden zaplanowany program propagandowy, gdy tymczasem możemy mieć do czynienia z projekcją współczesnego rozumienia propagandy jako teorii i praktyki na rzeczywistość przeszłą. Przypominać jednocześnie należy, że chociaż badacze, także polscy (zob. choćby P. Węcowski, *Mazowsze w Koronie. Propaganda i legitymizacja władzy Kazimierz Jagiellończyka na*

Mazowszu, Kraków 2004, s. 9 n., por. ostatnio C. C. Cornell, *Popular Opinion in the Middle Ages: Channeling Public Ideas and Attitudes*, Berlin-Boston 2016, s. 22 n.) od dawna wskazywali na potrzebę dogłębnych i prowadzonych z różnych perspektyw studiów nad terminem i pojęciem propagandy w średniowieczu (i w odniesieniu do średniowiecza), jak dotąd takiej zadowalającej analizy się nie doczekaliśmy, a terminem „propaganda” historycy, zwłaszcza epok dawnych, posługują się dość swobodnie.

W 2017 r. Habilitantka opublikowała także polski przekład traktatu Piotra Dubois, *De recuperatione Terrae Sanctae* (wydanie bilingwiczne, tekst łaciński oparty na podstawowej edycji C.-V. Langlois’a z 1891 r.), opatrzonego wstępem przybliżającym sylwetkę autora oraz okoliczności powstania tego dzieła. Traktat *De recuperatione...* od dawna budził zainteresowanie historyków, doczekał się także przekładów na j. angielski, włoski i francuski. Wyjątkową uwagę wśród licznych tekstów krucjatowych powstałych po upadku Akki w 1291 r. przyciągał z powodu zawartych w nim interesujących pomysłów dotyczących szczegółów organizacji przyszłej wyprawy do Ziemi Świętej, a także nowatorskich propozycji ułożenia relacji między władcami chrześcijańskiego świata i papieżem w celu zapewnienia powszechnego pokoju. Traktat ten stał się także przedmiotem zainteresowania polskiej historiografii – już pół wieku temu obszerne studium poświęcił prezentacji zawartości i znaczenia tego źródła Wojciech Całczyński – niewspomniany jednak przez Habilitantkę ani w bibliografii do edycji, ani w dwóch artykułach poświęconych Piotrowi Dubois (*Piotr Dubois i jego plany wyzwolenia Ziemi Świętej*, „Przegląd Historyczny”, 58, 1967, z. 2, s. 198-220), ostatnio zaś Jan Grzeszczak. Wartością edycji jest przede wszystkim przybliżenie polskiemu odbiorcy – nie tylko profesjonalnemu historykowi – traktatu wyróżniającego się na tle ówczesnej produkcji oryginalnością spojrzenia na metody i narzędzia prowadzenia polityki odbudowy chrześcijańskiego władztwa na Bliskim Wschodzie, a także rzucającego światło na sposób rozumienia zadań, jakie stawiali intelektualiści XIII i XIV w. przed władzą świecką i duchowną, w okresie niewygasłego wciąż sporu między Filipem Pięknym a papieżem. W poprzedzających publikację przekładu artykułach Habilitantka omówiła bardziej szczegółowo opracowany przez Piotra Dubois’a uniwersalny system arbitrażu jako skutecznej metody rozwiązywania konfliktów między suwerennymi podmiotami politycznymi (Dubois zajął się nie tylko relacjami między monarchiami, ale włączył w swoją koncepcję także włoskie miastopństwa, jako niezbędny element projektu krucjatowego) oraz rozpatrywała traktat jako źródło do poznania poglądów autora na temat konkretnych elementów otaczającej go rzeczywistości społeczno-politycznej i wymagających naprawy praktyk – w szczególności ustalenia zawarte w drugim artykule (*Obraz chrześcijańskiego świata w traktacie De recuperatione Terrae*

Sanctae Pierre'a Dubois, „Textus et Studia”, 1, 2015, s. 109-130) zostały rozwinięte w komentarzu do edycji z 2017 r.

Drugą wyraźnie wyodrębnioną grupę publikacji w dorobku Habilitantki stanowią teksty dotyczące historii XX w. Ten nurt badań stanowi konsekwencję zainteresowań rozwijanych przez dr Satorę już od etapu równoległych wobec historii studiów odbywanych na kierunku Stosunki międzynarodowe. Prace dotyczące historii XX w. skupiają się przede wszystkim na przybliżeniu odbiorcom polskim mniej znanych źródeł do dziejów dyplomacji w okresie międzywojennym oraz charakterystyce projektów integracji europejskiej powstających w 1 poł. XX w. Habilitantka w swoich artykułach poświęconych stosunkom międzynarodowym omawia też pisma autorów obcych, przede wszystkim francuskich, którzy mieli wpływ na decyzje lub przynajmniej pisali o sprawach dotyczących Polski i Polaków w przełomowych momentach dziejów najnowszych. Z tym nurtem zainteresowań Habilitantki wiąże się także redakcja naukowa tomu *Ład wersalsko-ryski w Europie Środkowo-Wschodniej 1921-1939*, Kraków 2013.

W okresie po uzyskaniu stopnia doktora Habilitantka uczestniczyła w siedmiu konferencjach naukowych organizowanych w Polsce. Z doświadczeń zagranicznych wskazać można tylko wykład gościnny wygłoszony na Uniwersytecie w Lyonie (Université Lumière Lyon 2) w 2016 r.

Osiągnięcia dydaktyczne, organizacyjne oraz popularyzujące naukę

Od momentu zatrudnienia na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego Habilitantka prowadziła zajęcia przede wszystkim związane z polityką międzynarodową i dziejami Francji w XX w., o różnym charakterze i formie. Ma również bogate doświadczenie w opiece promotorskiej nad studentami studiów licencjackich oraz recenzowaniu prac magisterskich i licencjackich.

Aktywnie włączała się w działalność popularyzującą naukę, w tym w mediach ogólnopolskich, w ramach spotkań adresowanych do szerokiego odbiorcy. Również w ramach działalności popularyzującej naukę ogłosiła drukiem trzy artykuły w czasopiśmie „Wiadomości Historyczne”.

Konkluzja

Oceniam, że osiągnięcie naukowe w postaci publikacji *Processus contra Templarios in Francia. Procès-verbaux de la procédure menée par la commission pontificale à Paris (1309-1311)*, wyd. M. Satora, t. 1-2, Brill, Leiden 2020, ss. 1314+XXVIII, stanowi istotny wkład w badania nad dziejami templariuszy i szerzej: prawa, polityki, religijności i stosunków społecznych Francji i Europy Zachodniej w XIII-XIV w. Habilitantka wykazała się edytorskimi umiejętnościami warsztatowymi oraz samodzielnością i dojrzałością badawczą. Również ocena pozostałego dorobek dr Satory, zarówno naukowego, jak i dydaktycznego i popularyzatorskiego, pozwala mi na stwierdzenie, że spełnia ona wymagania stawiane habilitantom. W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie Pani dr Magdaleny Satory do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia.

